

Kraanvogels *Grus grus* in het Fochteloërveen in 1999: een poging tot broeden?

Herman Feenstra

Na enkele aprilwaarnemingen in de omgeving van het veen werd begin mei een paartje Kraanvogels in het Fochteloërveen waargenomen. Deze vogels bleven in de daaropvolgende maanden aanwezig. Op 16 mei werd een copulatie gezien, evenals op 5 juli. Van 23 mei tot 28 juni gedroegen de vogels zich heimelijk in het centrale, onbegaanbare deel van het veen (verder geen aanwijzingen voor een broedgeval). Vanaf 1 juli verbleven de vogels tezamen veelvuldig op gras- en akkerland rond het veen. Het Fochteloërveen fungeerde vanaf die datum uitsluitend als slaapplek. Op 15 juli groeide het aantal naar 4 ex. (het paar van het Wapserveld verdween daar op 13 juni; mogelijk betrof het deze vogels). De vogels foerageerden op (gemaaid) grasland en in pitrusvelden. Op 10 september nam het aantal verder toe naar 5 ex., van 11-19 september zelfs naar 7 ex. In deze maand werd voedsel gezocht op geoogste graanpercelen. Daarna was de Kraanvogels enige tijd afwezig, om opnieuw met 2 ex. op te duiken van 17 oktober tot en met 7 (mogelijk 14) november. Deze gegevens passen in het beeld van een toename van (zomer)waarnemingen vanaf 1997 en een uitbreiding in Duitsland. Vestiging als broedvogel in het Fochteloërveen is in de nabije toekomst zeker niet uitgesloten.

In 1997 is Natuurmonumenten begonnen met de aanleg van een aantal houten damwanden in het Fochteloërveen. Dit is na de aanleg van een 11.5 km lange damverbinding in 1985 het tweede grote project; het moet binnen enkele jaren zijn voltooid. Het veen wordt door deze ingrepen een stuk natter. Door de hoge waterstand ontstaat bovendien een groot rustgebied. Buiten het veen zijn aaneengesloten gebieden aangekocht die als pleister- of foerageerplaats voor vogels kunnen dienen. Al deze veranderingen waren al gunstig voor overwinterende ganzen en zwanen en lijken nu ook de Kraanvogel in de kaart te spelen.

Sinds 1992 zijn in het veen geregeld losse juveniele Kraanvogels gezien. In 1998 is ook een volwassen vogel waargenomen. Een overvliegende Kraanvogel in april 1999 bleek de aanzet tot een hele reeks van waarnemingen (zie hieronder).

Het gebied en de methode

Het Fochteloërveen ligt op de grens van Friesland en Drenthe. De oppervlakte bedraagt c. 1951 ha. Het is een uitgestrekt, vrij open gebied met heide, veenplanten en grassen, hier en daar onderbroken door waterplassen. Tot aan de ontginningen kon het hoogveen zich ongestoord ontwikkelen tot een witveenpakket met daarop kenmerkende bulten en slenkvegetaties van veenmossen, witte snavelbies, lavendelheide, kleine veenbes, eenarig wollegras, dophei en struikhei (Altenburg *et al.* 1993). De verlaging van de grondwaterstand en de verrijking van de toplaag hebben geleid

tot een sterke bevordering van pijpestrootje. Aanzienlijke delen van de kern bestaan uit pijpestrootje. Aan de randen van het veen kruipt de berkenopslag langzaam het gebied in. In het midden ligt een hoge zandrug, de Bonghaar, die dwars door het gebied loopt en waarover een fietspad van Appelscha naar Veenhuizen is aangelegd. Op de Bonghaar probeert Natuurmonumenten door afplaggen en extensieve begrazing de vergrassing tegen te gaan en de heide weer een kans te geven.

Het onder water zetten van delen van het gebied heeft een gunstige invloed op het terugdringen van de vergrassing. In 1985 is Natuurmonumenten begonnen met een herinrichtingsplan voor de waterhuishouding. Door een damverbinding van c. 11.5 km lengte ontstonden elf compartimenten. De dammen houden het regenwater langer vast, wat gunstig moet uitwerken op het behoud van het hoogveen. In 1997 is van start gegaan met een nieuwe ingreep om de waterstand te optimaliseren. De komende jaren worden kilometers houten damwand geplaatst.

Een groot deel van het gebied wordt regelmatig tot soms dagelijks bezocht. In het voorjaar zijn de vogels volgens de BMP-b-methode geïnventariseerd; de tijdsbesteding in maart tot en met juli bedroeg resp. 32, 39, 42, 32 en 7 uur. Het gebied heb ik in acht stukken verdeeld. Tijdens het seizoen zijn vijf rondes in de ochtend en één in de avond gelopen. Regelmatig is het gebied extra bezocht om de Kraanvogels in de gaten te houden, in mei tot en met september met resp. 6, 23, 8, 9 en 10 uur.

Resultaten

De eerste waarnemingen

In april 1999 waren 4-5 Kraanvogels aanwezig bij Huis ter Heide. Op 10 april vloog een volwassen Kraanvogel laag over het riet van de vloeivelden aan de rand van het Fochteloërveen. Begin mei werd voor het eerst een paar vastgesteld. Het tweetal wordt geregeld gezien en gehoord. Vocaal zijn ze vooral in de vroege ochtend en in de avonduren. Eind april en begin mei zitten ze op extensief beheerd grasland tussen het veen en de Compagnonsbossen bij Ravenswoud. Net achter de vloeivelden bevindt zich een rustig deel met wintergraan; in mei is het paartje hier geregeld aanwezig. In mei worden tijdens de rondes in het gebied regelmatig luid roepende exemplaren gehoord. Op 16 mei ben ik net op tijd om een exemplaar met gespreide vleugels te zien staan en een copulatie waar te nemen. Op 18 mei zijn de vogels hier weer aanwezig.

Extra aandacht

Op 23 mei wordt het paartje midden in het veen, op de provinciegrens, waargenomen. Vanaf deze datum zijn de vogels bijna een maand lang op deze plek te vinden. De kranen bevinden zich in een nat, vrij onbegaanbaar en vergrast deel in het gebied. Pijpestrootje, afgewisseld met velden wollegras, een enkele pol pitrus en drassige plaatsen bieden veiligheid. Na uren kijken wordt op 23 mei om 21.00u een dans uitgevoerd, waarbij één van de vogels opgewonden plantmateriaal van de grond pakt

en omhoog smijt. De Kraanvogels worden gestoord door een Kievit en een jagende Bruine Kiekendief.

Een dag later wordt één exemplaar opgemerkt. Pas na een uur kijken ontdek ik een tweede Kraanvogel in een veld wollegras. De vogel is zeer alert, gedraagt zich stiekem en laat zich maar enkele keren zien. De andere vogel houdt alles nauwlettend in de gaten, onderwijl geregeld poetsend. De dagen erna wordt het waakzame poetsende dier op dezelfde plaats gezien. De tweede vogel laat zich niet zien.

Foto. Overzicht het deel van het Fochteloërveen waar het paar zich langdurig ophield in de zomer van 1999 (Herman Feenstra). *View of the Fochteloërveen where the Crane pair resided during summer 1999.*

IJzeren kranen tussen de kranen

Begin juni startte Natuurmonumenten met werkzaamheden op de plaats waar de Kraanvogels zitten. Hout voor de damwanden werd het gebied binnengebracht. IJzeren kranen op de plek waar Kraanvogels zitten! De plek waar het 'geheimzinnige' dier zit, ligt aan de rand van de nieuw aan te leggen damwand. Nu wordt het tijd om meer zekerheid te krijgen. Op 4 juni heb ik twee stokken geplaatst, zodat ik ongeveer wist waar de vogel zat. Mijn telescoop op het dijkje fungeerde als plaatsbepaler van de plek van het tweede exemplaar op 1 km afstand. Na een moeizame tocht door hoge pollen pijpestrootje, wegzakkend in hoogveensmurrie en omringd door moerasgeuren, vliegt een Kraanvogel op. De andere vogel wordt niet gezien. Snel terug naar de telescoop en opnieuw turen. Net terug, kijkend door de telescoop, zie ik een kopje stiekem om zich heen loeren. Eindelijk wordt ook het tweede exemplaar

gezien, exact op de plek waar de telescoop op stond gericht en waar het beest meerdere malen opdook. Alles bij elkaar genoeg reden om tot actie over te gaan en de beheerder op te zoeken. Na overleg met Natuurmonumenten wordt besloten om het werk stil te leggen, in eerste instantie tot begin juli.

Stiekemerds

Vanaf begin juli is de plek absoluut rustgebied verklaard. Niemand mag het terrein betreden. Zelf houd ik de ontwikkelingen van grote afstand nauwlettend in de gaten. Geprobeerd wordt om het nieuws in kleine kring te houden, maar plaatselijke nieuwsbezorgers zorgen ongevraagd voor de verspreiding. Iedereen heeft nu Kraanvogels in zijn tuin, lijkt het wel.

Begin juni laten de Kraanvogels zich minder zien. Ze zijn schuw, alert en meestal uit zicht. Kraanvogels die tussen hoge pollens door veen struinen zijn bijna niet te zien. Regelmatig reageert één van de vogels op overvliegende Kokmeeuwen en Kieviten, maar ook Graspiepers en Boomvalken irriteren het beest. Na een hele dag slecht weer en opklaringen in de avond van 20 juni blijken beide Kraanvogels -tot mijn verbazing- op een andere plek te zitten ten noordoosten van de vloeivelden. Op 25 juni blijven waarnemingen beperkt tot één exemplaar in de avondschemering. Deze vogel begint te roepen en verplaatst zich snel. Op 28 juni zijn beide vogels opnieuw ten noordoosten van de vloeivelden aanwezig. Eén vogel is alert, de andere verdwijnt snel uit zicht.

De magische grens van 1 juli

Eind juni werden geen Kraanvogels in het gebied gezien, noch op 1 juli. Die dag belt de opzichter met de mededeling dat de Kraanvogels achter zijn huis zitten. Dat is de plek waar ze eind april en begin mei geregeld werden gezien. Ook in eerdere seizoenen werden hier Kraanvogels waargenomen. Op 2 juli loopt het paar te vreten op pas bemest, extensief beheerd grasland. Op 5 juli wordt gedanst. De danssessie wordt veroorzaakt door een paar rennende hazen, die één van de vogels verstoorden. Het vrouwtje strekt de vleugels en er volgt prompt een copulatie. Even later opnieuw vleugel strekken, maar een paring blijft uit. Beide vogels gedragen zich rustig op de weilanden en zijn minder alert dan de afgelopen maand op het veen. Ze zijn honkvast en vertoeven nu constant op dezelfde plaats tussen het veen en de Compagnonsbossen. Overdag wordt gevreten en in de avondschemering vliegen ze paarsgewijs naar het veen om te slapen.

Op 11 juli worden twee andere volwassen Kraanvogels gezien, ook een paartje gezien het grootteverschil. Ze lijken wat fijner gebouwd dan het al aanwezige paar. Het vrouwtje van dit nieuwe paar mist een flink aantal staartpennen en kan zodoende makkelijk individueel worden herkend. Op 15 juli zijn vier exemplaren aanwezig ten zuidoosten van het Kleine Veen, foeragerend op pas gemaaid grasland. De volgende dag verblijven hier twee exemplaren, de andere twee zitten weer op hun vertrouwde plek. Op 23 juli word ik om 5.45u gewekt door roepende Kraanvogels. Eenmaal in

de kijker zie ik een vos heen en weer rennen. Het lijkt erop dat de Kraanvogels met het beest aan het spelen zijn. Eén afzet met de grote sterke poten en een enkele vleugelslag zet de Kraanvogel zo tien meter verder. De vos blijft nog even hollen en druipt daarna af. Op 31 juli wordt opnieuw de dans vertoond, ditmaal om 20.45u. Beide paren zijn aanwezig. Het 'veenpaartje' danst enkele minuten waarbij één van de vogels een donsveertje verliest. Het veertje wordt uit de lucht geplukt, waarna het dier om zijn as draait.

In juli en augustus zijn de vogels geregeld te zien op de percelen met gras en pitrus. Tijdens het warme weer liggen de vogels geregeld op de grond, waarbij ze uit zicht verdwijnen. Pas gemaaide percelen in de omgeving zijn geliefde plekken om te vreten.

Foto. Het kraanvogelpaar boven het Fochteloërveen, zomer 1999 (Herman Feenstra). *The Crane pair in the Fochteloërveen area in summer 1999.*

Verrassing?

Nadat enige tijd vier Kraanvogels foeragerend worden gezien ten zuiden en westen van het veen en naast mijn huis, was ik natuurlijk al behoorlijk verpest. Toch is elke ontmoeting een verrassing. Op 10 september worden opeens 5 exemplaren gezien, de volgende dag zelfs 7 (J. Mulder). Op de slaapplek zijn op 11 en 12 september 2 ex. gezien. Er wordt vaker ten oosten van het veen voedsel gezocht. De grootschalige landbouw in die hoek, dit jaar met een vroeg oogstseizoen, biedt blijkbaar perspectieven. Mijn vermoeden komt uit. Op 15 september zie ik 5 ex. foerageren op wintergraan, een stuk verderop staan 2 ex. op een pas geoogst graanperceel. Aangezien er

maar twee op de bekende slaappleats worden gezien, slaapt de rest elders. Op 19 september werden er 7 gezien. Na deze datum zijn de vogels enige tijd afwezig. Vanaf 17 oktober zijn er 2 exemplaren present tot in ieder geval 7 november. Er wordt gefoerageerd op pas geoogste maïsakkers. De vogels rusten uit op het grasland ten zuiden van mijn huis zodat ik de beesten goed in de gaten kan houden. Mijn laatste waarneming dateert van 7 november (2 ex.); personeel van Natuurmonumenten zou nog tot en met 14 november waarnemingen hebben gedaan.

Discussie

Vanaf 1992 zijn duizenden uren in het veen doorgebracht en is het gebied bijna dagelijks bezocht. Kraanvogels zijn de laatste jaren geregeld in het gebied gezien. In mei werd in 1992 en 1993 1 ex. gezien. In 1997 is ook 1 ex. gezien in mei, juli en augustus. In 1998 is een volwassen vogel waargenomen in augustus, september en november. In 1999 werden in april 4-5 ex. gezien bij Huis ter Heide (Tabel 1). In het Drents-Friese Wold worden ook Kraanvogels gezien. Op het Wapserveld waren in 1999 een paartje en een onvolwassen ruiend ex. aanwezig (Bijlsma 1999).

Tabel 1. Waarnemingen van Kraanvogels rond het Fochteloërveen in 1992-99. *Observations of Cranes in and near the peat moor Fochteloërveen in 1992-99.*

Jaar Year	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Januari	-	-	-	-	-	-	-	-
Februari	-	-	-	-	-	-	-	-
Maart	-	-	-	-	-	-	-	-
April	-	-	-	-	-	-	-	4-5
Mei	1	1	-	-	-	1	-	2
Juni	-	-	-	-	-	-	-	2
Juli	-	-	-	-	-	1	-	4
Augustus	-	-	-	-	-	1	1	4
September	-	-	-	-	-	-	1	7
Oktober	-	-	-	-	-	-	-	2
November	-	-	9	-	-	-	1	2
December	-	-	-	-	-	-	-	-

In Drenthe is het aantal overzomerende en overwinterende vogels klein. Meestal betreft het solitaire dieren, soms kleine groepjes. Vermoedelijk zijn dit beesten die een minder goede conditie hebben (Wessels 1992). Aan de andere kant: in hoeverre zijn de overzomerende vogels voorbodes van een areaaluitbreiding?

Wat is er mogelijk in Nederland op het gebied van eventuele broedgevallen? Op veel plaatsen is begonnen met aanleg van 'nieuwe natuur', een gunstige ontwikkeling voor Kraanvogels. Aan de andere kant wordt de recreatie sterk bevorderd. Beheerders van grote natuurgebieden zullen er voor moeten waken dat de rustgebieden goed

worden beschermd. Voor Kraanvogels is rust namelijk van groot belang. Er moeten dus plaatsen zijn waar geen publiek komt en waar werkzaamheden in de broedtijd achterwege blijven. Wat dat betreft hadden de bezigheden in 1999 (water uit compartiment laten wegllopen, materiaal aanslepen, met een kraan het veen in) niet op een ongunstiger tijdstip kunnen plaatsvinden. Wat voor invloed dit op de Kraanvogels heeft gehad, is niet bekend. Is een broedpoging gefnuikt, vertraagd of uitgesteld?

Kraanvogels nemen in Duitsland genoeg met kleine gebieden mits daar geen verstoring plaatsvindt. De soort neemt hier gestaag toe, daarbij oprukkend naar het dichtbevolkte westen. In Duitsland broeden nu al 1800-1900 paren, wat sinds 1977 een toename betekent van 85 paren per jaar (Mewes 1996). In Zweden heeft de Kraanvogel zich eveneens aangepast en is de soort minder schuw geworden; sinds 1985 is de stand hier meer dan verdubbeld. Recentelijk hebben Kraanvogels zich ook gevestigd in Engeland en Frankrijk. Het succes lijkt vooral te zijn gelegen in een aanpassing aan mensen, beschikbaarheid van talloze broedgebieden en een goede bescherming (Mewes 1996).

De vestiging van Kraanvogels in Nederland lijkt een kwestie van tijd. Enkele andere potentiële broedgebieden in Noord-Nederland zijn Lauwersmeer, Bargerveen, Dwingelderveld en het Drents-Friese Wold. In het Fochteloërveen is het verhoudingsgewijs rustig, mogelijk de reden dat de vogels juist hier een eerste vestigingspoging deden. Voor de komende ontwikkelingen blijft het een kwestie van afwachten...

Summary: Common Cranes *Grus grus* in Fochteloërveen in 1999: a breeding attempt?

From early May 1999 a pair of Common Cranes was present in the Fochteloërveen, a 1951 ha large peat moor on the border of the provinces of Friesland and Drenthe in the northern Netherlands. Large parts of this protected area have become wetter during the second half of the 1990s. The pair was seen copulating on 16 May, and again on 5 July. From 23 May through late June, the pair showed very secretive behaviour in the central, wettest and most inaccessible part of the peat moor, but a nest was not found. From early July onwards, both birds emerged from the peat moor and started foraging on the neighbouring grasslands, using the peat moor as a roost only. On 15 July, four birds were present (presumably including the pair which was present at another heathland -Wapserveld- in Drenthe till mid-June), increasing to 5 birds on 10 September and 7 birds on 11-19 September. In September, all birds were foraging on rye stubble. From 17 October through 7 (possibly 14) November, two adults remained in the area, foraging on arable land and roosting in Fochteloërveen. These observations are consistent with a gradual increase in the frequency of summering Common Cranes in The Netherlands and an increasing breeding population in nearby Germany.

Literatuur

- Altenburg W., Jansen H. & van der Veen W.S. 1993. Vegetatie-ontwikkeling in het Fochteloërveen van de jaren zestig tot 1992. A&W-rapport 52, Altenburg & Wymenga, Veenwouden.
- Bijlsma R.G. 1999. Prenuptiaal gedrag, voedsel en rui van overzomerende Kraanvogels *Grus grus* in West-Drenthe in 1999. Drentse Vogels 12: 17-34.
- Mewes W. 1996. Bestandsentwicklung, Verbreitung und Siedlungsdichte des Kranichs in Deutschland. Vogelwelt 117: 103-109.
- Mewes W. 1996. Bruthabitatnutzung des Kranichs in Deutschland. Vogelwelt 117: 111-118.
- de Nie H. 1998. Kraanvogel volgt veranderde akkerbouw. Vogels 1998(6): 18-23.
- Wessels H. 1992. De Kraanvogel *Grus grus* in de provincie Drenthe in 1965-90. Drentse Vogels 5: 37-42.

Adres: Fochteloërveen 10, 8428 RR Fochteloo.

